

RADOVI
Zavoda za znanstveni rad
HAZU Varaždin

UDK 929Trdina, J.(497.561Rijeka)
Pregledni članak
Review

DIANA STOLAC
Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet Rijeka
diana.stolac@ffri.uniri.hr

Primljeno: 28. 02. 2023.
Prihvaćeno: 26. 06. 2023.
DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/y54jof422m>

PETRA RADOŠEVIĆ
Katolička osnovna škola "Josip Pavlišić", Rijeka
petra.radosevic9@skole.hr

RIJEČKE GODINE JANEZA TRDINE

Cilj je ovoga rada pregled života i djelovanja Janeza Trdine tijekom njegova boravka u Rijeci, kada je kao nastavnik na gimnaziji predavao povijest, zemljopis i hrvatski jezik. Fokus je na njegovu nastavničkom pozivu te odnosu s kolegama, posebice sa Šimom Ljubićem i Antunom Paskom Kazalijem, te na njegovu djelovanju u riječkom javnom životu. Uvidom u školska Izvješća riječke gimnazije komentiraju se teme pisanih zadaća iz hrvatskoga jezika, koje su Trdina, Ljubić i Kazali zadavali učenicima. O životu u Rijeci, autentičnim događajima i osobama Trdina vrlo britko progovara u Bachovim husarima i Ilrcima, kada se prisjeća svojih riječkih profesorskih godina.

Ključne riječi: : filologija; Rijeka; gimnazija u Rijeci; Janez Trdina; 19. stoljeće.

Rad je rezultat istraživanja na projektu Hrvatska pisana baština od 18. do 20. stoljeća (uniri-human-18-285).

1. UVOD

Janez Trdina¹ bio je slovenski književnik i publicist (Mengeš, 29. svibnja 1830. – Novo Mesto, 4. srpnja 1905.) koji je od 1855. do 1867. godine boravio u Rijeci i službovao kao profesor na riječkoj gimnaziji. Diplomirao je u Beču 1853. godine povijest i zemljopis, iste je godine došao u Varaždin kao suplent (profesor pripravnik) gdje je ostao dvije godine, prije dolaska u Rijeku. Za riječke godine sam Trdina kaže: „Godine što sam ih proveo u Hrvatskom primorju ubrajam u najsretnije godine svog života, izuzev posljednje dvije, kad sam se morao boriti s nastavljacima i nasljednicima Bachovih husara, s hrvatskih birokratima i s policijom, njihovom dvorkinjom”² Od 1867. godine, nakon disciplinske istrage koja je tada provedena, Trdina biva umirovljen sa samo trideset i sedam godina. Do neslaganja s tadašnjim ravnateljem Antunom Mažuranićem dolazi postupno, kako Mažuranić, već u podmaklim godinama, sve više pokazuje svoju orijentiranost Beču. Šime Ljubić, Trdinin riječki kolega i prijatelj, već u prvim pismima koja šalje Franji Račkome u Zagreb opisuje Mažuranića kao vrlo tvrdoglavog voditelja koji ne prihvaća prijedloge i kojeg se učitelji boje: "A za reć Vam golu istinu, i ravnatelj je slaba izkustva i staroga odveć kroja, tverdoglav ko hrid, na male stvari pazi a poveće i riešive koristi propušta ili promašuje a mi moramo da šutimo, zašto tako se i na najmanju opazku ili najdosljedniju opreku uzvrija, da ne štedi na mah uvriedjati do zla boga u najćutljivije čoviečje svetosti. Svaki naš predlog uzima kao uvriedu sebi nanesenu, kao da manjka na svoje dužnosti, da ni je pazljiv na ured; ko da mu se dira u prava itd. To uzrokuje da se učitelji ne usudjuju niekoje stvari predstaviti u siednicah koje trebaju prieka pobolšanja /.../"³ Koliko je Trdina bio voljen i cijenjen profesor među svojim učenicima govori i to da je 1864. godine, kada već počinju progoni protiv Trdine, njegovi su bivši učenici, njih čak 124, uputili izjavu povjerenja koja je objavljena u raznim novinama.⁴

2. DOLAZAK JANEZA TRDINE U RIJEKU

Rijeka je u vrijeme Janeza Trdine grad na obali Rječine u kojem živi nešto manje

¹ Osnovni biografski podatci o Janezu Trdini preuzeti su s mrežnoga izdanja Hrvatske enciklopedije, natuknica o J. Trdini: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62133>

² Janez TRDINA, *Bachovi husari i Ilirci – sjećanja iz mojih profesorskih godina u Hrvatskoj (1853. – 1867.)*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1980., str. 139.

³ Tihana LUETIĆ, "Korespondencija Šime Ljubića i Franje Račkog", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, Zagreb, 2002., str. 225-226.

⁴ J. TRDINA, *Bachovi husari i Ilirci – sjećanja iz mojih profesorskih godina u Hrvatskoj (1853. – 1867.)*, 156.

od 16 000 stanovnika, uglavnom Hrvata, njih više od 75 %, 13,3 % Slovenaca, 5,5 % Talijana i 2,5 % ostalih (prema popisu stanovništva provedenom 1851. godine). Grad se razvija i postaje sve važnija luka.⁵ No, izvan uskoga središta grada perspektiva se znatno mijenja, tako Trdina zapisuje svoja zapažanja o Rijeci: "Rijeka mi se iz početka mnogo sviđala. Učini mi se neobično čistom i urednom, zavoljeh je smjesta već zbog mora koje je na mjestima gotovo zapljuskivalo ulice. Kad sam grad bolje upoznao, mogao sam uočiti i raznorazne mane i nedostatke. Stari dio, zvan Gomila, imao je na mnogim mjestima suviše tijesne, krivudave, prljave ulice. Iz siromašnih kuća provirivala je krajnja bijeda. Pred njima izležavala su se djeca u dronjcima, a uz njih su čučale jadne, vrlo lako odjevene starice, razgovarajući međusobno na ljupkom čakavskom narječju, dok sam na korzu i uopće u donjem dijelu grada barem iz gospodskih usta čuo isključivo talijanski govor"⁶

Kada je došao u Rijeku, Trdina je prvo živio kod Slovenca Špendala, trgovca i kućevlasnika čija je žena bila Riječanka. Navodi kako ju je volio slušati dok razgovara s prijateljicama na hrvatskome jeziku jer bi tada čuo i pokoji aorist i imperfekt. O riječkome je dijalektu zapisao: "Grad Sveti Vid u Rijeci izgradiše najčistiji Hrvati. U njemu ne samo da se govorilo isključivo hrvatski, već se čak služba božja vršila na hrvatskom jeziku. Na hrvatskom služila se misa, na hrvatskom držana je propovijed i ostale molitve. Riječka gospoda naučila su talijanski tek u školama i u dodiru s vlastodržačkim Mlečanima koji su vladali u jednom dijelu Istre, na hrvatskim kvarnerskim otocima i u hrvatskoj Dalmaciji"⁷ Nikako nije bio zadovoljan talijanskim jezikom koji je odzvanjao Korzom dok bi ga izgovarala riječka učena gospoda te je odlučio da će u Rijeci govoriti hrvatskim ili ilirskim jezikom te da ni sa kim neće progovoriti na pomodnom talijanskom jeziku.

Zapravo, ubrzo po dolasku u Rijeku Trdina zaključuje o gradskom identitetu: "Nije prošlo ni mjesec dana, i ja se temeljito uvjerih da neću služiti u talijanskom, već u hrvatskom gradu koji svoj tuđi lik pokazuje jedino u općinskim uredima i u školama, u trgovačkim knjigama i u javnim natpisima"⁸

Kako je Janez Trdina vidio Rijeku i kako se sjećao svojih riječkih godina, najbolje vidimo u knjizi koja je nastajala od kraja 1900. godine, da bi 1903. bila završena i ti-

⁵ Više u: Vinko ANTIĆ, *Pisci, Rijeka, Zavičaj: književni prilozi*, Matica hrvatska, Rijeka, 1965.; Danilo KLEN (ur.), *Povijest Rijeke*, Skupština općine Rijeka i Izdavački centar Rijeka, Rijeka 1988.; Irvin LUKEŽIĆ, *U Terpsihorinu hramu. Iz povijesti riječke Narodne čitaonice*, Gradska knjižnica, Rijeka, 2019.; Radmila MATEJČIĆ, *"Kako čitati grad. Rijeka jučer, danas"*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka 1990.; Diana STOLAC, *Riječki filološki portreti*, Biblioteka časopisa Fluminensia, 2, Filozofski fakultet Rijeka, Rijeka, 2006.

⁶ J. TRDINA, *Bachovi husari i Ilirci – sjećanja iz mojih profesorskih godina u Hrvatskoj (1853. – 1867.)*, 149.

⁷ Isto, 150.

⁸ Isto, 151.

skana. Knjigu se obično spominje s njenim kraćim naslovom *Bachovi husari*, a punijoj je naziv *Bachovi husari i Ilirci – Sjećanja iz mojih profesorskih godina u Hrvatskoj (1853. – 1867.)*. Prijevod na hrvatski jezik je iz 1980. godine, nastao iz pera prevoditelja Tone Potokara, uoči stopeđestogodišnjice Trdinina rođenja. U predgovoru Trdina objašnjava da će u knjizi zapisati vlastita svjedočanstva i svjedočanstva prijatelja kojima je vjerovao. *Bachove husare* naziva “germaniziranim birokratima slavenske krvi”, čemu se Trdina srčano opire tijekom svoga boravka u Rijeci, a što će u konačnici i dovesti do njegova preranog umirovljenja i minimalne mirovine koju za ono vrijeme dobiva. Sebe smatra ilircem, odnosno onim koji brani hrvatski jezik i narodna prava.

Drugi dio života Trdina je proveo u Sloveniji, točnije Novom Mestu, skupljajući običaje i etnografsko blago. Književna kritika Janeza Trdinu smatra jednim od najistaknutijih slovenskih memoarista, a velik broj memoara posvećen je i Hrvatskoj: *Moje življenje, Spomini, Hrvaški spomini, Bachovi husari i Ilirci*.⁹

3. ILIRSKI JEZIK

Trdina je hrvatski ili ilirski jezik počeo učiti još tijekom službovanja u Varaždinu. Tada je počeo i sastavljati povijest ilirske književnosti, no najveći problem zadavali su mu standardni štokavski naglasci, a nastavnika riječke gimnazije Vinka Pacela navodi kao jednog od rijetkih koji je uvijek znao pogoditi pravi naglasak, smatrajući da je tomu tako i zbog toga što je u Beču prijateljevao s Vukom Karadžićem i ostalim štokavcima, a dugo godina živio je i u Beogradu.¹⁰ Naravno, to je Trdinino viđenje Pacelova izvrsnoga poznavanja standardnoga jezika, ali je daleko od jezikoslovne argumentacije jer ni prijateljevanje ni boravak u nekom prostoru ne moraju rezultirati (i obično ne rezultiraju) izvrsnim poznavanjem standardne akcentuacije. Stoga valja iznijeti stvarne argumente koji pokazuju Pacelovo poznavanje standardne akcentuacije. Vinko Pacel (1825. – 1869.)¹¹ autor je nekoliko relevantnih jezikoslovnih tekstova, između kojih je i nekoliko gramatika. Dodajmo tome da je Pacel 1864. godine u prvom godištu časopisa *Književnik*, preteći kasnijih Akademijinih izdanja, objavio tekst *Naglas u rieči hrvatskoga jezika*, koji je bio poziv na raspravu o akcenatskoj problematici u akademskoj zajednici. Dakle, nije presudno poznanstvo s Vukom Karadžićem i štokavcima, ni boravak u Beogradu, kako misli Trdina,

⁹ Leopoldina-Veronika BANAŠ, “Fran Kurelac i Janez Trdina”, *Riječki filološki dani*, 1, Zbornik radova, knjiga 1, Pedagoški fakultet u Rijeci, Rijeka, 1996, str. 131.

¹⁰ J. TRDINA, *Bachovi husari i Ilirci – sjećanja iz mojih profesorskih godina u Hrvatskoj (1853. – 1867.)*, 154.

¹¹ Vezana uz temu naglasaka njegova je *Slovnica jezika Hrvatskoga ili Srbskoga* iz 1860. godine. Prema naslovu plan je bio cjeloviti opis ustrojstva hrvatskoga jezika, kako Pacel u svim drugim djelima,

nego Pacelovo sustavno bavljenje svim aspektima hrvatskoga standardnog jezika, a posebice izgovorom.

Trdina je osjećao hrvatski jezik i razmišljao o njegovoj standardizaciji i prije negoli je upoznao Frana Kurelca, kada je u Hrvatskoj prihvaćen novoštokavski standardni jezik. Nailazimo na Trdinin zapis u dnevniku još iz varaždinskih dana kada piše: "Općenito me čudilo da su se Hrvati u provinciji tako lako i tako brzo odrekli svoga čistoga i bogatoga narječja u literaturi (...) i da su bez opozicije odbacili svoj materinski jezik, koji nije bio bilo kakav zabačeni patoi, već tri stotine godina pošteno obrađivani pismeni jezik (...)"¹²

Trdina je proučavao lokalne govore i dijalekte koje je mogao čuti dok je putovao Rijekom i okolicom, polemizirao je s Karadžićem i napisao brojne članke u kojima analizira lokalne govore, a najpoznatiji je od njih članak *Otok Krk*, lingvistička i etnološka studija o hrvatskom čakavskom narječju i stanovnicima otoka Krka, Boudulima.¹³

4. RIJEČKA GIMNAZIJA I ŠKOLSKA IZVJEŠĆA

Početke gimnazijskoga školovanja u Rijeci vežemo uz osnivanje isusovačke gimnazije 1627. godine. Škola je često mijenjala lokacije i s nekoliko prekida radila je do sredine 19. stoljeća, nakon čega kontinuirano djeluje do danas. U vrijeme Trdinina službovanja gimnazija se nalazila u prostoru staroga isusovačkoga kolegija.¹⁴ Ta je zgrada kasnije srušena, a na njezinu je mjestu 1934. godine sagrađena nova u kojoj se danas nalazi Osnovna škola "Nikola Tesla", a više su desetljeća u njoj djelovale Pedagoška akademija, odnosno Pedagoški fakultet. Najvažnije ime koje vezujemo uz riječku gimnaziju svakako je Fran Kurelac (1811. – 1874.), profesor hrvatskoga jezika i predvodnik riječke filološke misli. Trdina u gimnaziju dolazi dvije godine nakon što je Kurelac u istoj prestao predavati, ali oni se privatno družili i prijateljuju, vode konstruktivne razgovore o temama koje ih povezuju, a to su prvenstveno filološke misli i pravo na vlastiti identitet, kulturu, jezik i domovinu, zajedno putuju i istražuju riječku okolicu, kvarnerske otoke, Istru i Gorski kotar, skupljajući građu za svoja istraživanja. Nedjeljom je Trdina pak najviše volio sam ići

osim ovoga naslova, naziva jezik (npr. *Oblici književne hrvaštine* iz 1865.). Ali, nije takav bio i osnivač. Naime, objavljen je samo *I. diel* naslovljen *Nauka o prieslovu*, današnjim jezikoslovnim pojmovljem rečeno – fonetika i fonologija hrvatskoga književnog jezika. A upravo je naglasna problematika značajan dio fonološkoga opisa jezika. Usp. Stolac 2006: 67-84.

¹² L.-V. BANAŠ, n. dj., 132-133.

¹³ Isto, 133.

¹⁴ Usp. Milivoj ČOP, *Riječko školstvo (1848-1918)*, 1988.; Radmila MATEJČIĆ, *Kako čitati grad. Rijeka jučer, danas*, 1990.; Diana STOLAC, *Riječki filološki portreti*, 2006.

u duge šetnje u Opatiju ili Kastav, a more ga je toliko veselilo da ga se nije mogao nagledati.¹⁵ U vrijeme boravka u Rijeci Janez Trdina je bio aktivan, kao i većina gimnazijskih nastavnika, u Narodnoj čitaonici riječkoj.

Za potrebe rada, a kako bismo dobili relevantne podatke vezane uz nastavničku karijeru Janeza Trdine tijekom njegova boravka u Rijeci, posebice o okruženju u kojemu je radio, proučavana su školska izvješća riječke gimnazije koja se nalaze u arhivu današnje Prve sušačke hrvatske gimnazije u Rijeci. Valja podsjetiti da je krajem 19. stoljeća sva arhivska građa riječke gimnazije preseljena u novu gimnaziju na Sušaku, koja je imala nastavu na hrvatskom jeziku, za razliku od gimnazije u Rijeci, koja je imala nastavu na talijanskom jeziku.

Prvo školsko izvješće pisano na hrvatskom jeziku je iz 1863./1864. godine, prije toga ona su pisana njemačkim jezikom. Svaka školska godina obuhvaćena je jednim školskim izvješćem u kojem se nalaze svi relevantni podatci za navedenu školsku godinu. Izvješća su tipske strukture, s ponavljanjem i/ili ažuriranjem podataka, tako da se u daljnjem tekstu iznose podaci iz nekoliko izabranih izvješća, a ne iz svih godina Trdinina boravka u Rijeci.

Slika riječke gimnazije školske godine 1863./1864. pokazuje broj učenika i nastavno osoblje – pohađao ju je 191 učenik, a predavalo im je 15 profesora. U nastavničkom su zboru, osim Trdine, bila još trojica poznatih pripadnika hrvatske javne i kulturne scene: filolog Antun Mažuranić (1805. – 1888., ravnatelj, koji je podučavao i latinski jezik), književnik Antun Kazali, svećenik biskupije dubrovačke (1815. – 1894., koji je predavao latinski, hrvatski i talijanski jezik) i povjesničar Šime Ljubić, svećenik hvarske biskupije (1822. – 1896., koji je predavao povijest, zemljopis i hrvatski jezik). Njima ćemo se još vratiti.

U školi je 1865./1866. hrvatski bio nastavni jezik, a njegovo poznavanje bilo je obvezno. Učenicima je hrvatski jezik bio materijski jezik (Čop 1988: 101), dok je većini profesora to bio prvi jezik, a nekima je naveden i kao drugi. Ostali jezici kojima su se služili bili su njemački i talijanski. Ovisno o školskoj godini i političkim mijenama u širem (državnom) okruženju, mijenjala se i obvezatnost poučavanja na jednom od triju navedenih jezika. Predmet na kojemu se poučavao hrvatski jezik također je mijenjao naziv, tako se nazivao Ilirskim jezikom (prema školskim izvješćima iz 1855., 1856., 1860. godine) i Hèrvatski jezik (1858., 1863./1864.).¹⁶

Zastajemo na nastavnicima Šimi Ljubiću i Antunu Pasku Kazaliju, koji su u gimnaziji predavali hrvatski jezik u isto vrijeme kada je i Trdina.

¹⁵ Janez TRDINA, *Zbrano delo, Tretja knjiga, Moje življenje*, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1951., str. 536.

¹⁶ Više u: Tereza DURAKOVIĆ, "Hrvatski jezik u hrvatskoj gimnaziji u Rijeci", *Prva sušačka hrvatska gimnazija u Rijeci – Izvješće za školsku godinu 1994/95*, Rijeka, 1995, str. 27–35.

Ljubić i Kazali došli su iz Dalmacije, a Trdina je s njima rado provodio i slobodno vrijeme. Prema I. Lukežiću, Trdina za njih kaže: "Na naš zavod prišlo je već novih profesorjev. Med njimi so bili trije znameniti Dalmatini: pesnik Kazali, zgodovinar Ljubić in matematik Bakotić. Z njimi tremi sem se brzo sprijaznil i pobratil. Občevali smo tako intimno, da smo si povedali vse svoje politične nazore in nade in celo mnogo privatne tajnosti".

Šime Ljubić župnik, arheolog, numizmatičar, povjesničar, povjesničar književnosti i biograf službovao je kao profesor na gimnaziji u Rijeci od 1863. do 1867. godine, nakon službovanja na Velikoj gimnaziji u Splitu. Predavao je povijest, staroslavenski i talijanski jezik. Na početku boravka u Rijeci bio je jako zadovoljan, pa Franji Račkome u siječnju 1864. piše: "Usudjujem se uz ovu prigodu priložiti dvie rieči o našoj Gimnaziji. Ja se u Rieci nalazim sasvim dobro. Osoblje učiteljsko podosta je izobraženo i uljudno...". Kasnije to zadovoljstvo zamjenjuje izrazito nezadovoljstvo, a vezano na širem planu uz pojačanu mađarsku prisutnost u Rijeci, pa i u gimnaziji te na užem planu uz lošu suradnju s ravnateljem gimnazije Antunom Mažuranićem, pristašom Samostalne stranke brata Ivana Mažuranića. Stoga Ljubić piše Račkome potpuno drukčije intoniran tekst: "Bilo kako mu drago, Rieka više nije za mene",¹⁹ odnosno konkretno navodi: "Virujte mi, da nezadovoljstvo riečko poteklo je dosta i s njegova ponašanja".²⁰ Godine 1864. u tiskari Emidija Mohovića, inače poznatijoj po talijanskim izdanjima, objavio je svoju knjigu *Ogledalo književne povijesti jugoslavenske na podučavanje mladeži*. Knjiga je uzburkala svojim sadržajem ne samo riječke nego i šire hrvatske kulturne vode. pa je prvo bila zaplijenjena, a autora su pratili brojni problemi. Ipak, usprkos svemu tome, uspio je kod istoga tiskara 1869. godine objaviti i drugi svezak s analizom političke povijesti.²¹

Antun Pasko Kazali dubrovački je preporoditelj i književnik, u to vrijeme već etablirani pisac (*Lopudska sirotica, Zlatka, Čoso...*). Bio je i prevoditelj, a svakako valja podcrtati da je jedan od prvih prevoditelja Williama Shakespearea, Georga Gordona Byrona i Johna Milтона na hrvatski jezik.²² Godine 1863., dakle za boravka u Rijeci te rada u riječkoj gimnaziji, objavio je povijesni ep *Grobnik*. Također je, kao i većina gimnazijskih nastavnika

¹⁷ Irvin LUKEŽIĆ, *Ogledalo bašćinsko – O starim knjigama, zaboravljenim piscima, rijetkim novinama i neostvarenim časopisima*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2006., str. 145-146.

¹⁸ Tihana LUETIĆ, n. dj., 225.

¹⁹ Tihana LUETIĆ, n. dj., 252.

²⁰ Isto, 250.

²¹ Više u: Diana STOLAC, "Riječke godine Šime Ljubića", *Zbornik o Šimi Ljubiću, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa o Šimi Ljubiću*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, gl. ur. Tihomil MAŠTROVIĆ, Zagreb, 2009., 447-458.; Diana STOLAC, *Riječki filološki portreti 2*, Biblioteka časopisa Fluminensia, 8, Filozofski fakultet Rijeka, Rijeka, 2022.

²² Vidi: Irvin LUKEŽIĆ, *Ogledalo bašćinsko – O starim knjigama, zaboravljenim piscima, rijetkim novinama i neostvarenim časopisima*.

ka i riječkih intelektualaca, bio aktivan u Narodnoj čitaonici riječkoj. Zabilježen je i njegov mar na sakupljanju hrvatskoga pomorskog nazivlja, što vidimo iz više knjiga bakarskoga pomorskoga leksikografa Bože Babića. U riječkoj je gimnaziji predavao latinski, hrvatski i talijanski jezik. Kazali je iz riječke gimnazije otpušten 1868. godine, nakon čega vraća se u Dubrovnik.²³

Ovdje izdvajamo i komentiramo neke teme pisanih zadaća iz hrvatskoga jezika za 5. i 6. razred, a koje su Janez Trdina, Šime Ljubić i Antun Pasko Kazali zadavali svojim učenicima. Nažalost, nema više podataka o tome kako su dogovarane teme, jesu li se nastavnici između sebe podijelili u tome poslu ili je jedan predlagao, a ostali prihvaćali, jesu li neke teme bile unaprijed zadane s neke više razine (ravnatelj, školsko nadgledništvo...). Kakogod bilo, zajednički su potpisali popis tema. U Izvješću su tako za peti razred navedene teme: prošasti školski praznici, razvijanje rijeke do izljeva u more; opis hrvatskoga primorja; opis rječke crkve sv. Vida; prva znamenja pramaljetja; o pravom prijateljstvu; umiljato janje dvě ovce sisa; ljetni dan na moru; sajmovi u primorju; opis trojanskoga rata; ptičji život; medju najljepše zabave spada nedužno pjevanje; koja čuvstva budi u nas pogled na noćno nebo; prijatelj piše prijatelju, kako će buduće školske praznike sprovoditi. Za šesti razred teme su: moj život; radosti i tegobe mornarskoga života; primorska bura; morska čuda; mladost i pramaljetje; sretniji su narodi, koji se bave poljudelstvom nego oni koji se bave mornarstvom; o koristi učenja više jezika (u formi poslanice); kako će se budući praznici sprovести; govor Nikole Zrinjskoga (prevod iz nječkoga); što nam navješta zvono.

Zaključujemo da su teme raznovrsne, u skladu s onime što danas poznajemo kao međupredmetnu povezanost, dakle, povezane prvenstveno s Povijesti i Prirodom, potom s načelom odgojnosti, zavičajnosti, stvaralaštva, prosudbe, primjerenosti, zanimljivosti, akceleracije, a sve kako bi se pospješilo intelektualno sazrijevanje učenika i ljubav prema rodnom kraju.²⁴ Teme potiču učenike na istraživački rad i filozofsko razmišljanje, a neke od njih u potpunosti bismo mogli dati (i dajemo) današnjim učenicima petih i šestih razreda, primjerice kako su proveli ili će provesti školske/ljetne praznike, opisi prostora, pripovijedanje događaja (ljetni dan na moru), teme bliske učenikovom iskustvu, o prijateljstvu ili njihovu životu. Ovakvo široko područje za izbor tema pismenih sastavaka omogućava nastavnicima da mogu vidjeti i ocijeniti učenikov napredak u gramatičkoj strukturi i leksiku s jedne strane te strukturiranju diskursa s druge.

²³ Irvin LUKEŽIĆ, *Ogledalo bašćinsko – O starim knjigama, zaboravljenim piscima, rijetkim novinama i neostvarenim časopisima*, 151.

²⁴ Stjepko TEŽAK, *Teorija i prakse nastave hrvatskoga jezika 1*, Školska knjiga, Zagreb, 1996., str. 93-110.

Ovdje je prigodno istaknuti i Trdinina načela pedagogije koja se mogu iščitati u Bachovim husarima. To su zabrana nošenja darova i drugih oblika mita, zabrana špijuniranja i tužakanja, što manje dosadnih i neplodnih domaćih i školskih zadaća. Trdina potiče učenike na samostalnost mišljenja, pobuđuje rodoljublje i karakternost, potiče na čitanje narodnih knjiga, a rok za domaće zadaće daje do 14 dana.

5. BACHOVI HUSARI I ILIRCI

Već smo naveli da je Janez Trdina o svojim riječkim godinama opširno govorio u dvama poglavljima *Bachovih husara i Iliraca*. To su poglavlja naziva *Hrvatska Rijeka i riječka gimnazija – Klemann te Slavenski i njemački profesori riječke gimnazije – bezuspješni naponi Bachovih husara*. Iz navedenih poglavlja saznajemo da je 1854. godine germanizirana riječka gimnazija, godinu dana prije dolaska Janeza Trdine. U Rijeku iz Beča tada osobno dolazi Čeh Johann Nepomuk Kleemann, šef Odsjeka, kako bi riješio pitanje nastavnoga jezika. Odlučeno je da će se u nižoj gimnaziji njemačkim jezikom izvoditi nastava klasičnih jezika, dok će se drugi predmeti tumačiti talijanskim jezikom. Trdina je Kleemanna dobro poznao jer mu je bio profesor u ljubljanskoj gimnaziji te za njega piše da je „osim Schwaba,²⁷ najzatrovaniji i najopasniji neprijatelj hrvatskoga naroda“.²⁸ Svećenik Gašpar Kombol, tadašnji gimnazijski ravnatelj, bio je prva žrtva novoga političkog sustava, a na njegovo ravnateljsko mjesto dolazi Slovenac Štefan Vidic, birokrat koji nije volio Nijemce, a obožavao je Napoleona.²⁹ Trdina svoje kolege promatra te opisuje i prema narodnosti, tako za Čehe piše da brinu o općem obrazovanju, dok Slovenci baš i ne (iako je i sam bio Slovenac): „O Slovenca se to, na žalost, ne može tvrditi, u nas je gotovo svatko sasvim zadovoljan ako izučí i izvježba jednu struku, dok mu je opće obrazovanje obično deveta briga. Taj nedostatak dolazi jasno do izražaja i u djelima naših književnika, osobito pjesnika“.³⁰ Izdvaja jedino Franca Prešerna koji se ističe klasičnim, ali i svestranim obrazovanjem.

²⁵ Isticao je vrijednima zbirke narodnih pjesama Vuka Karadžića, kajkavske pripovijetke Matije Valjavca, Razgovor ugodni naroda slovinskoga Andrije Kačića Miošića.

²⁶ J. TRDINA, *Bachovi husari i Ilirci – sjećanja iz mojih profesorskih godina u Hrvatskoj (1853. – 1867.)*, 156-159.

²⁷ Potpredsjednik banskog stola u Zagrebu.

²⁸ J. TRDINA, *Bachovi husari i Ilirci – sjećanja iz mojih profesorskih godina u Hrvatskoj (1853. – 1867.)*, 139-141.

²⁹ Milivoj MEZORANA, „*Borba hrvatske gimnazije u Rijeci*“, *Rijeka: geografija, etnologija, ekonomija, saobraćaj, povijest, kultura*, Matica hrvatska, Zagreb, ur. Jakša RAVLIĆ, 1953., str. 524.

³⁰ J. TRDINA, *Bachovi husari i Ilirci – sjećanja iz mojih profesorskih godina u Hrvatskoj (1853. – 1867.)*, 139-147.

Iduće poglavlje *Bachovih husara i Iliraca* kojem valja posvetiti nekoliko redaka jest ono posvećeno Trdininim kolegama i prijateljima, ali i onima koji to nisu bili. Naslovio ga je *Slavenski i njemački profesori riječke gimnazije – bezuspješni naponi Bachovih husara*,³¹ a profesore je podijelio na Hrvate, Slovence i Nijemce. Najviše se družio s Karlovcinikom Vinkom Pacelom koji nastavlja Kurelčev nastavnički posao. Osim Pacela, kojem je već posvećeno nekoliko redaka, volio se družiti i sa svećenikom Vatroslavom Katkićem koji je na hrvatski jezik preveo njemačku opću povijest. Ostali Hrvati koje Trdina spominje su Matija Gršković (s otoka Krka), Franjo Jelačić, Franjo Morassi, Ivan Mihić, Andrija Rubeša te braća Josip i Karlo Accurti.³² Trdina piše i o svojih šest zemljaka koji su osim njega službovali u Rijeci kada je tamo bio i on. Protiv germanizacije bili su Janez Božič, Lovre Mahnič³³ i Trdina, Jernej Francelj, Jakov Čičigoj i Gašpar Thurin nisu bili narodnjaci,³⁴ ali nisu niti agitirali za njemački jezik, a Štefan Vidic bio je “germanizirani birokrat” koji ipak simpatizira Francuze i Napoleona.³⁵ Trdina ga je smatrao nepopravljivim idealistom.

Od Nijemaca Trdina se najviše družio s dr. Josefom Lorenzom s kojim je privatno putovao i istraživao riječki kraj. Lorenz je bio prirodoslovac koji je istraživao Kvarnerski zaljev, učenici su ga voljeli jer je svoja djela prevodio na hrvatski jezik kako bi im bila jasnija i pristupačnija, a bio je i zagovornik toga da se hrvatski jezik uvede kao nastavni. Nakon što je Vidic umirovljen, Lorenz ga privremeno mijenja na mjestu ravnatelja. Kasnije je postao sveučilišni profesor u Beču, a za riječke učenike je znao reći da su talentiraniji za prirodne znanosti od njemačkih.³⁶ Trdina spominje još Georga Penza, Franza Messmera, Josefa Hubera, Hilera (Johann Muller), Bena Hakepaka (Benedikt Knapp) i Prijap-Šufterlea (Franz Spitaler). Potonja trojica dobivaju pogrdne pseudonime jer nisu bili Trdinini istomišljenici. Za Knappa je tvrdio da su ga učenici ismijavali jer im se nije znao prilagoditi, dok je s Mullerom prijateljevao iako je bio protivnik hrvatstva. Jednom prilikom Trdina ga je odveo na dugu šetnju do Kostrene, penjali su se preko stijena kako bi ga naučio lekciju, koliko je teško germanizirati Primorje: “.....svaki narod je takav kakva mu je i zemlja. Kršan i zubat je primorski svijet, isto tako čvrst i oštar je i primorski Hrvat”.³⁷ Za Spitalera naglašava da je bio slavofob, loš učitelj te “najzlobniji i najpodliji čovjek na kojeg sam se namjerio”.³⁸

³¹ Isto, 165-171.

³² Njega spominje i hrvatska povijest književnosti jer je prema njegovu životu nastala pripovijetka *Prijan Lovro* Augusta Šenoa.

³³ Isto, 171-174.

³⁴ Isto, 171.

³⁵ Isto, 171.

³⁶ Milivoj MEZORANA, n. dj., 525.

³⁷ J. TRDINA, *Bachovi husari i Ilirci – sjećanja iz mojih profesorskih godina u Hrvatskoj (1853. – 1867.)*, 196.

6. ZAKLJUČAK

Slovenski književnik Janez Trdina proveo je u Rijeci više od desetljeća te svojim djelovanjem obilježio rad riječke gimnazije, što možemo pratiti u godišnjim gimnazijskim izvješćima. Na početku 20. stoljeća sakupio je i objavio svoja sjećanja na boravak u Rijeci u knjizi Bachovi husari i Ilirci – sjećanja iz mojih profesorskih godina u Hrvatskoj (1853. – 1867.). U knjizi čitamo kako je bio zadovoljan životom u Rijeci, volio svoje učenike, primorski kraj, krš i klimu te hrvatski jezik. O kolegama je ostavio izrazito subjektivno obilježene portrete. Iz knjige se na svim stranicama osjeća da je naivno vjerovao u ljudsku dobrotu, a što ga je na kraju došlo glave kada su ljudi koje je smatrao prijateljima lažno svjedočili protiv njega (Trdina 1980: 223).

Iako je u Hrvatskoj živio samo četrnaest godina, hrvatskom se kraju, jeziku i narodu u svojim djelima često vraćao, a posvetio im je više od tisuću ispisanih stranica. Janez Trdina ostavio je neizbrisiv trag u Hrvatskoj, a posebice riječkoj, kulturnoj baštini 19. stoljeća, s izrazitom borbenošću za pravo na korištenje hrvatskoga jezika i slobodu govora. Tu je borbenost usadio u nekoliko generacija učenika kojima je predavao. Zbog svega navedenog, kao i onog u ovome članku samo spomenutoga, život i rad Janeza Trdine zaslužuju sustavnije proučavanje koje tek treba doći.

IZVORI

- 1/ "Izvješća riječke gimnazije 1855. – 1864.", u: Arhiv Prve sušačke hrvatske gimnazije u Rijeci, školska godišnja izvješća.

LITERATURA

- 2/ Vinko ANTIĆ, *Pisci, Rijeka, Zavičaj: književni prilozi*, Matica hrvatska, Rijeka, 1965.
- 3/ Leopoldina-Veronika BANAŠ, "Fran Kurelac i Janez Trdina", *Riječki filološki dani, 1*, Zbornik radova, knjiga 1, Pedagoški fakultet u Rijeci, Rijeka, 1996, str. 131-135.
- 4/ Milivoj ČOP, *Riječko školstvo (1848-1918)*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1988. Tereza DURAKOVIĆ, "Hrvatski jezik u hrvatskoj gimnaziji u Rijeci", *Prva sušačka hrvatska gimnazija u Rijeci – Izvješće za školsku godinu 1994/95*, Rijeka, 1995, str. 27–35.

³⁸ Isto, 204.

- 5/ Danilo KLEN (ur.), *Povijest Rijeke*, Skupština općine Rijeka i Izdavački centar Rijeka, Rijeka 1988.
- 6/ Tihana LUETIĆ, "Korespondencija Šime Ljubića i Franje Račkog", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, Zagreb, (1330-7134) 20 (2002), str. 217-268.
- 7/ Irvin LUKEŽIĆ, *Ogledalo bašćinsko – O starim knjigama, zaboravljenim piscima, rijetkim novinama i neostvarenim časopisima*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2006.
Irvin LUKEŽIĆ, *U Terpsihorinu hramu. Iz povijesti riječke Narodne čitaonice*, Gradska knjižnica, Rijeka, 2019.
- 8/ Radmila MATEJČIĆ, *Kako čitati grad. Rijeka jučer, danas*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka 1990.
- 9/ Milivoj MEZORANA, "Borba hrvatske gimnazije u Rijeci", *Rijeka: geografija, etnologija, ekonomija, saobraćaj, povijest, kultura*, Matica hrvatska, Zagreb, ur.
- 10/ Jakša RAVLIĆ, 1953., str. 523-533.
- 11/ Diana STOLAC, *Riječki filološki portreti*, Biblioteka časopisa Fluminensia, 2, Filozofski fakultet Rijeka, Rijeka, 2006.
- 12/ Diana STOLAC, "Riječke godine Šime Ljubića", *Zbornik o Šimi Ljubiću*, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa o Šimi Ljubiću, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, gl. ur. Tihomil MAŠTROVIĆ, Zagreb, 2009., str. 447-458.
- 13/ Diana STOLAC, *Riječki filološki portreti 2*, Biblioteka časopisa Fluminensia, 8, Filozofski fakultet Rijeka, Rijeka, 2022.
- 14/ Stjepko TEŽAK, *Teorija i prakse nastave hrvatskoga jezika 1*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.
- 15/ Janez TRDINA, *Bachovi husari i Ilirci – sjećanja iz mojih profesorskih godina u Hrvatskoj (1853. – 1867.)*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1980.
- 16/ Janez TRDINA, *Zbrano delo, Tretja knjiga, Moje življenje*, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1951.
- 17/ Janez TRDINA, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 21. kolovoza 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62133>>.

SUMMARY

TRDINA'S RIJEKA YEARS

Janez Trdina (1830 – 1905) spent more than ten years living and working in Rijeka, as a teacher at the gymnasium, teaching Greek, History, Geography and the Croatian Language.

In this paper, the focus is on his teaching vocation and his relationship with colleagues in the gymnasium and Rijeka's public life, especially with Šime Ljubić and Antun Pasko Kazali. The topics of the school assignments in the Croatian language will be analyzed by reviewing the Report of the Rijeka Gymnasium which Trdina, Ljubić and Kazali assigned to students. Trdina, when he recalls his years as a professor in Rijeka, speaks about life in Rijeka, authentic events and people in his book *Bach's Hussars and Ilrics*.

Key Words: philology; Rijeka; gymnasium in Rijeka; Janez Trdina; 19th century.

This paper is the result of research funded by the University of Rijeka project No. uniri-human-18-285.